

HERMENEUTICAL METHODS USED IN INTERPRETING THE OLD TESTAMENT TEXT

Mihai Handaric

Assist. Prof., PhD, "Aurel Vlaicu" University of Arad

Abstract: In this article the author analyzes different methods used in Old Testament interpretation throughout its history. There were taken into consideration methods of interpreting the Old Testament used, both in România, in Western Europe, and in the Anglo-Saxon world. The article is based on the personal doctoral thesis "New English Protestant Perspectives on Old Testament Theology (after 1970)", held on 03.06.2005, in order to obtain the degree of Doctor in Theology. The thesis was later published under the title "Treaty of Interpreting the History of the Old Testament Theology: research developments in Romania, Western Europe and Anglo-Saxon Area", 2nd Ed., Arad, Aurel Vlaicu University Press, 2009. This article underlies the importance of using proper hermeneutical methods in interpreting the sacred text. We seek to provide valuable information about the diversity of hermeneutical methods used especially after 1970. There are presented the approaches of the Romanian Orthodox Church. It was taken into consideration the relationship between the Ortodox Church and the Protestant Church in interpreting the Old Testament. We will see that since the second half of the 20th Century, theologians like Athanasie Negoiță and Grigorie Marcu were concerned with developing in Romania of an unitary method of interpreting the entire Bible. An important step in this area was taken during the Enlightenment. From that time, interpreters used the historical-critical method, which underlied consistency of reason, in line with the modern mentality in evaluating reality. Karl Barth dissatisfied, because there was neglected the revelatory character of the Scripture, proposed a dialectical approach, in his commentary on Romans, in 1919. Then, Brevard Childs, encouraged by the prospect of Barth, proposed a canonical interpretation of the Scripture. For Childs, the canon of the Scripture is the best context for interpreting the sacred text. After him came Walter Brueggemann, whose main

concern was to link the biblical text to the real life of the community. Brueggemann is a supporter of pluralism in interpreting the sacred text. He accepts different voices to intervene in dialogue. But we observed that he was not interested in evaluating those voices based on an ontological criteria. In the last part, the author presents a proper hermeneutical model for interpreting the Old Testament as a whole. There was proposed the passage from Deuteronomy 6:4-9, called "Shema," as the fundamental theological center. This passage emphasizes the importance of (re)telling the story of the text, as a method of communicating the message of the Bible. Shema can be taken as the pivotal text for presenting a unified interpretation of the message of the Old Testament. In the same way, the Christians, as a people of the covenant with Yahweh, are encouraged to use the method of "retelling" in interpreting the Old Testament.

Keywords: Old Testament interpretation, historical-critical, dialectical, canonical, pluralism.

1. Introducere

În acest articol vom analiza diferite metode hermeneutice folosite în interpretarea Vechiului Testament de-a lungul istoriei interpretării. Am luat în considerare metodele de interpretarea a Vechiului Testament folosite în România.¹ Însă în cea mai mare parte ne-am ocupat de metodele de interpretare a textului sacru folosite în spațiul anglo-saxon. Articolul se bazează pe teza personală de doctorat intitulată „Noi concepții protestante englezești cu privire la Teologia Vechiului Testament (după 1970)”, susținută pe data de 03.06.2005, în vederea obținerii titlului de doctor în teologie biblică. Ulterior teza a fost publicată cu titlul “*Tratat de istoria interpretării Teologiei Vechiului Testament: evoluția cercetării în România, Europa occidentală și spațiul anglo-saxon*”, Ediția a II-a, Arad: Editura Universității Aurel Vlaicu, 2009.

Importanța lucrării se bazează pe faptul că o cunoaștere corespunzătoare a Scripturii ne ferește de interpretări greșite ale textului sacru. Astfel că vom învăța din greșelile altora, ca să nu

1 Vezi observația lui Alexandru-Stănciulescu-Bîrda, din articolul “Bibliografia revistei 'Biserica Ortodoxă Română' 1874 – 1984,” din *BOR*, nr. 12, anul 1987, p. 111-142, referitoare la specializarea pe domenii mai restrânse, care apare și în cazul studiilor teologice. Consultă în special p. 111.

le repetăm, și vom prelua metodele care contribuie la o înțelegere corespunzătoare a mesajului biblic.

Astfel vom putea evita învățăturile care nu se bazează pe o interpretare corespunzătoare a textului sacru.²

Pentru dezvoltarea armonioasă a interpretării textului Vechiului Testament este nevoie de o metodă hermeneutică corespunzătoare. Prin articolul de față căutăm să oferim o informare utilă în legătură cu diversitatea de metode hermeneutice propuse în interpretarea Vechiului Testament, mai ales după anul 1970, oferind o orientare asupra cercetării în rândul teologilor din lumea anglo-saxonă, care erau considerați la sfârșitul secolului trecut lideri în domeniu. Articolul îl conștientizează pe cititor în legătură cu metodele hermeneutice folosite în interpretarea Primului Testament.

Am ales ca limită pentru analiza noastră, anul 1970, pe care l-am considerat ca moment pivotal în evoluția disciplinei.³ Vom vedea că după anul 1970 principala sursă de inspirație, în ceea ce privește interpretarea Vechiului Testament, este teologia anglo-saxonă, motiv pentru care cea mai mare parte a lucrării, așa cum se poate observa și în cartea pe care o analizăm, este dedicată evoluției disciplinei în perimetrul anglo-saxon.⁴

După anul 1970, teologii din acest spațiu au preluat conducerea. Cartea menționată face pentru prima dată o prezentare a istoriei interpretării VT în limba română (vezi capitolul 1). S-a realizat de asemenea pentru prima dată în limba română, o evaluare a interpretării Vechiului Testament din Germania (capitolul 2), s-a analizat în premieră în limba română, evoluția interpretării Vechiului Testament în protestantism, în perimetrul anglo-saxon (consultă capitolele 3, 4 și 5). De asemenea a fost întocmită pentru prima dată în limba română, o evaluare a interpretării neoprotestante a Vechiului Testament din țările cu vorbire de limbă engleză (capitolul 6). Cartea prezintă în ultimul capitol, un model de interpretare a Vechiului Testament

2 Despre acest lucru vorbește Hans Klein, în cartea *Viața binecuvântată: Scurt cuprins al învățăturilor biblice*, traducător: Alexandru A. Muntean, (București: Editura Blueprint, 2004), p.3.

3 În anul 1970 Brevard Childs publică faimoasa sa carte *Biblical Theology in Crisis*, (Philadelphia: Fortress Press, 1970), și tot în același an, von Rad publică lucrarea sa *Wisdom in Israel* (Nashville: Abingdon Press, în engleză 1972), în care autorul întrevide o nouă perspectivă în evoluția teologiei Vechiului Testament.

4 Consultă capitolele 2,3,4 și 5 din Handaric Mihai, *Tratat de istoria interpretării Teologiei Vechiului Testament: evoluția cercetării în România, Europa occidentală și spațiul anglo-saxon*, Ediția a II-a, Arad: Editura Universității Aurel Vlaicu, 2009

ca întreg, și anume o interpretare din perspectivă narativă, care are ca centru teologic conceptele de „viață” și „poveste,” aflate într-o relație dialectică de tipul: „viața povestită și povestea trăită”(capitolul 7).

2. Istoria interpretării textului biblic în limba română

Pentru început am analizat evoluția interpretării Vechiului Testament în România (capitolul 1), descoperind elementele comune, precum și diferențele în legătură cu evoluția interpretării Vechiului Testament în Occident și în România. Intenția noastră a fost să înțelegem stadiul la care se afla interpretarea la ora respectivă.

S-a prezentat modul în care a evoluat interpretarea biblică în Biserica Ortodoxă din România, până în anul 1950, analizând, în același timp și relația bisericii cu metodele hermeneutice din protestantism.

Începând cu a doua jumătate a anilor '30, din secolul trecut, teologi ca Atanasie Negoită și Grigorie Marcu au fost preocupați, în lucrările și articolele lor, de problema dezvoltării, și în România, a unei interpretări unitare a întregului text biblic, mai exact, a Vechiului și a Noului Testament.⁵

După anul 1990 asistăm la o accentuare a ritmului de dezvoltare a metodelor hermeneutice de interpretare biblică, determinat de noul context politic, care a oferit libertate de exprimare și a favorizat deschiderea către Vest.

În această perioadă au apărut primele cărți de teologie biblică a Vechiului Testament. Hans Klein scrie o teologie biblică a Vechiului și a Noului Testament, publicată inițial în limba germană,⁶ în timp ce Atanasie Negoită publică primul volum de teologie a Vechiului Testament,

5 Vezi cărțile lui Atanasie Negoită, *Metoda Misionară a Profeților Vechiului Testament*, publicată la București: Tipografia “Fântâna Darurilor,” 1936, precum și *Teologia biblică a Vechiului Testament* (București: Editura 'Credința Noastră', 1992). În ceea ce privește lucrarea lui G. Marcu de teologie a Noului Testament, aceasta a fost publicată în “Anuarul” XVI (1939-1940), al Academiei Teologice “Andreiane,” Sibiu. Vezi Vasile Mihoc, Daniel Mihoc și Ioan Mihoc, *Introducere în Studiul Noului Testament*, vol. I., ediția a doua, (Sibiu: Editura Teofania: 2001).

6 Vezi Hans Klein, *Leben neu entdecken: Entwurf einer biblischen Theologie*, (Stuttgart: Calwer Verlag, 1991), publicată în limba română abia în 2004, sub titlul, *Viața binecuvântată: Scurt cuprins al învățăturilor biblice*, traducător, Alexandru A. Muntean, (București: Editura Blueprint, 2004).

scris în limba română.⁷ Klein și Negoită au fost primii interpreți din România care au scris o carte în care au prezentat conținutul teologic al întregului Vechi Testament.

A fost necesar să luăm în calcul rolul teologilor protestanți și neoprotestanți din România, care au contribuit în mod semnificativ la articularea teologiei biblice, prin înclinația lor către discursul rațional în interpretare. Contribuții importante la dezvoltarea teologiei biblice în România, au fost aduse de teologul baptist Beniamin Fărăgău,⁸ de alți reprezentanți ai teologiei biblice neoprotestante din România. Am avut în vedere, în mod deosebit cartea de teologie biblică scrisă de Hans Klein.⁹

3. Istoria interpretării Vechiului Testament în Germania

O evoluție semnificativă în interpretarea textului Scripturii, care avea în vedere învățătura biblică ca întreg, a apărut în perioada iluministă - raționalistă. Metoda criticii istorice, folosită inițial în scrierea teologiei biblice susținea coerența rațiunii, caracteristică mentalității moderne de interpretare a realității. Raționalismul a pus sub semnul întrebării coerența și unitatea învățăturii Scripturii, susținută până atunci.¹⁰

Johan Philipp Gabler (1753-1826) a avut contribuția decisivă la dezvoltarea interpretării din această perspectivă a textului Vechiului Testament, prin renumita prelegere pe care a prezentat-o la Universitatea din Altdorf, în 1787, unde semnala necesitatea diferențierii între teologia biblică și teologia dogmatică. Primul interpret care a scris o carte în care se prezintă învățătura biblică coerentă din perspectivă teologică, are titlul *Theologie des Alten Testaments* (1796), a fost Georg Lorenz Bauer.¹¹

7 *Teologia biblică a Vechiului Testament* (București: Editura 'Credința Noastră', 1992).

8 Vezi *Pentateuhul: Cartea lui Moise*, (Beniamin Fărăgău, 2002), care este o succintă dar profundă teologie a Pentateuhului. Consultă în acest scop cărțile scrise de Fărăgău în seria *Istoria Binecuvântării*, cum ar fi *Shema Israel*, (Cluj: Logos, 1992), *Nădejde în întineric*, vol. 1 și 2 (Cluj: Logos, 1992), *Exodul*, ediția a doua, revizuită (Cluj: Logos, 2001), *1&2 Împărați*, vol. 2, (Cluj: S.C. Roprint S.R.L., 2003).

9 Hans Klein; 2004, *op.cit.*

10 Vezi Loren Wilkinson, cu eseul "Hermeneutics & the Postmodern Reaction Against "Truth,"" din volumul editat de Elmer Dyck, *The Act of Bible Reading: A Multidisciplinary Approach to Biblical Interpretation*, (Carlisle, Cumbria: Paternoster Press, 1997), p. 117-118.

11 J. P. Gabler, "Oratio de iusto discrimine theologiae biblicae et dogmaticae regundisque recte utriusque finibus," publicată în volumul *The Flowering of Old Testament Theology*, *op.cit.*, p. 489-502. Vezi și Ollenburger; 1992, p. 5 ș.u., și Ralph Smith; 1993, p. 22.

Evoluția disciplinei de la Iluminism la teologia dialectică, a fost influențată în mod deosebit de Friedrich D. E. Schleiermacher, care a avut o contribuție importantă atât asupra dezvoltării interpretării învățaturii biblice, cât și a dezvoltării hermeneuticii. Tot el pune și bazele teologiei dialectice.¹²

În perioada secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, abordarea istorică a textului biblic, a fost dominată de diferite sisteme filosofice, apoi a fost provocată de cercetătorii conservatori, și în final a fost eclipsată de o altă metodă de abordare a Vechiului Testament, și anume metoda "istoria religiei" (*Religionsgeschichte*).¹³ Metoda istoria religiei (*Religiosgeschichte*) a avut ca efect o analiză fragmentară a Vechiului Testament.¹⁴

Alternativa a fost oferită de teologia dialectică, reprezentantul de seamă fiind Karl Barth, care în anul 1919 a declanșat lupta împotriva metodei *critica istorică*, odată cu publicarea comentariului său asupra cărții Romani.¹⁵ S-a inaugurat astfel un nou discurs teologic, prin care s-a reacționând împotriva încrederii teologilor liberali în presupușiunile lor (Vezi Hasel; 1982, p. 35 ș.u.). A urmat apoi o perioadă de reîmprospătare. Ea a început în anii 1930 și continuă și astăzi. Printre reprezentanții cei mai de seamă am amintit pe E. Sellin, L. Kohler, W. Eichrodt, W. Vischer, H. Wheeler Robinson, G. Vos, G. E. Wright, Th. C. Vriezen, G. von Rad, J. B. Payne, E. J. Young și alții (Vezi Hasel; 1982, p. 33-34).

Putem observa în istoria interpretării Vechiului Testament, o lipsă de consens în legătură cu aspectele principale, care ar trebui să fie luate în considerare în interpretarea textului sacru. S-au folosit diferite metode hermeneutice.

Au existat mai mulți factorii care au contribuit la detronarea metodei criticii istorice – inițiată și susținută de Școala germană. După perioada lui von Rad, teologii englezi au avut un cuvânt tot mai greu de spus în acest domeniu. Printre cei mai importanți, au fost: Gilkey, care a

12 Alasdair I. C. Heron, *A Century of Protestant Theology*, (Philadelphia: Westminster Press, 1980, p. 22-23.

13 R. Morgan preia articolul scris de W. Wrede, intitulat: "The Task and Methods of New Testament Theology," în volumul său *The Nature of New Testament Theology: The Contribution of William Wrede and Adolf Schlatter* (London: SCM Press Ltd, 1973).

14 Un rol important la fragmentarea textului a avut-o și critica formei, inițiată de Hermann Gunkel. Consultă cartea lui *The Legends of Genesis: The Biblical Saga and History*, prima ediție în 1901, traducător: W. H. Carruth, (New York: Schocken Books, 1964).

15 Karl Barth, *Der Romer Brief*, Erste Fassung, (Zurich: Theologische Verlag Zurich, 1919, retipărită în 1985).

publicat în anul 1961 articolul "Cosmology, Ontology, and the Travail of Biblical Language."¹⁶ Un rol important l-a avut și James Barr, care publică tot în 1961, faimoasa carte *The Semantics of Biblical Language*.¹⁷ Un rol decisiv în interpretare l-a avut Brevard Childs, care a publicat în 1964 articolul său, considerat documentul ce a declanșat în mod deschis atacul asupra criticii istorice.¹⁸

Childs propune metodei criticii istorice, fără ca aceasta să fie afectată de prejudecăți antisupranaturaliste. Aceasta ne va ajuta să înțelegem că ceea ce credem este vrednic de a fi crezut.¹⁹ Fructificând rezultatele filosofiei barthiene, cercetătorii englezi au ajuns în final să preia controlul cercetării în teologia Vechiului Testament, prin reprezentanți ca Childs, Barr, Brueggemann și alții, fructificând rezultatele hermeneuticii barthiene, care accentua caracterul revelaționar și dimensiunea teologică a Scripturii.²⁰

4. Metode hermeneutice de interpretare protestantă a Vechiului Testament în perimetrul anglo-saxon

În partea a doua a tezei amintite, au fost prezentate abordările mai importante în interpretarea teologiei Vechiului Testament, după anul 1970. Am căutat să familiarizăm cititorul cu cele mai reprezentative metode hermeneutice folosite în interpretarea anglo-saxonă. Anul 1970 marchează în America de Nord o revoluție în domeniul studiului Vechiului Testament, prin noua orientare propusă și prin numărul de cărți de teologie a Vechiului Testament publicate în acest spațiu.²¹

Brevard Childs

În capitolul 3 a fost analizată metoda criticii canonice de interpretare, propusă și implementată de Brevard Childs. Am înțeles că datorită crizelor care au apărut în această

16 Langdon Gilkey, "Cosmology, Ontology, and the Travail of Biblical Language" în *Journal of Religion*, vol. XLI, (Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1961), p. 194-205.

17 J. Barr, *The Semantics of Biblical Language*, (Oxford: Oxford University Press, 1961).

18 B. Childs, "Interpretation in Faith: The Theological Responsibility of an OT Commentary," în *Interpretation*, 18 (1964), p. 432-449.

19 Vezi articolul lui David A. Hagner, din volumul editat de Black, David Alan și David S. Dockerey, editori, *New Testament Criticism & Interpretation*, (Grand Rapids: Zondervan, 1991), p. 89-91.

20 Vezi Handaric Mihai, *Tratat...*, *op.cit.*, (capitolele 3, 4, 5 și 6).

21 Vezi capitolele 3, 4, 5 și 6 din cartea analizată de noi. Vom discuta mai în detaliu despre acest subiect în secțiunea următoare, referitoare la evoluția disciplinei în perimetrul anglo-saxon.

perioadă în teologia biblică, Childs a considerat că este necesară găsirea unei noi soluții în interpretarea teologiei biblice. Anul 1970 poate fi considerat ca an de referință pentru Childs, deoarece atunci el a publicat cartea *Biblical Theology in Crisis*, în care vorbește de *Mișcarea teologiei biblice din America*, despre criza care a apărut în această mișcare și despre decesul acesteia. Această situație a provocat o criză în teologia biblică (Childs; 1970, p. 87), la care, Childs a venit cu soluții.

Childs propune o nouă teologie biblică pentru a se depăși dihotomia dintre "ceea ce a însemnat" și "ceea ce înseamnă textul" (Childs; 1970, p. 92, 100, 141). El folosește critica istorică, fiind preocupat în același timp, de a scrie teologie biblică bazată pe ideea de canon, ca mărturie de cu caracter confesional a bisericii (Childs; 1970, p. 99-101). Pentru Childs canonul este cel mai potrivit context pentru scrierea teologiei biblice, deoarece Vechiul și Noul Testament formează împreună Sfânta Scriptură a Bisericii creștine (Childs; 1970, p. 93, 109-113). Noua teologie biblică urmărea să ia în considerare și poziția bisericii atunci când se interpretează Scriptura. Critica canonică rezolvă problema fragmentării textului (Coggins; 1992, p. 106).²² Childs a fost preocupat de a rezolva conflictul dintre biserică și academie, căruia i se va alătura și Brueggemann (Childs; 1970, p. 92, 95).

Childs începe să implementeze practic proiectul lui canonic. În teologia Vechiului Testament din perspectivă canonică, publicată în anul 1985, Childs încearcă să schițeze un model de interpretare a Vechiului Testament din perspectivă canonică.²³ Aici el susținea că Biblia depune mărturie, pe diferite căi, în favoarea penetrării realității divine în istoria umană. În teologia biblică, publicată în 1992, Childs a încercat să se concentreze, în prima parte, asupra aspectului descriptiv al textului biblic, care leagă mărturia Vechiului Testament de istoria lui Israel, în conformitate cu structura canonică, parcurgând în același fel și Noul Testament. Abia după aceea se ocupă de legătura dintre mărturia combinată a celor două Testamente și de conținutul lor teologic.²⁴

22 Coggins, Richard James și Houlden, James Leslie, *A Dictionary of Biblical Interpretation*, London: SCM Press și Trinity Press International, 1990, a doua imprimare, 1992).

23 *Old Testament Theology in a Canonical Context* (Philadelphia: Fortress Press, 1985).

24 Vezi B. Childs, *A Biblical Theology of Old and New Testament* (Philadelphia: Fortress Press, 1993), p. 102.

O trăsătură specifică a interpretării lui Childs este accentuarea anumitor doctrine ale bisericii în teologia biblică, ca de exemplu: interpretarea Persoanei lui Cristos (Childs; 1992, p. 452, 460, 468, 480) și a lucrării Duhului Sfânt (Childs; 1992, p. 86-88). El abordează subiecte ca: Rolul Duhului Sfânt, voia lui Dumnezeu, ascultarea credinciosului de Dumnezeu, care au fost ignorate și chiar disprețuite, până atunci, de teologii de prim rang.

Au început să apară reacții care înclinau tot mai mult spre o abordare complet diferită de cea practică de reprezentanții criticii istorice, cum este și cazul abordării narative.²⁵ Frei aprecia abordarea interpreților precritici care vedeau o relația strânsă între narațiunea biblică și viață în general – metodă propusă și în teza pe care noi o analizăm în acest articol. Frei contrazice metoda criticii istorice, care urmărește descoperirea adevărilor universale din text, făcând o separare clară în textul biblic, între faptele reale și mit (Frei; 1974, p. 274-280). Pledoaria lui Frei pentru descoperirea sensului textului biblic din chiar narațiunea lui, este un bun punct de plecare în folosirea metodei narative de interpretare a Vechiului Testament, care a fost propusă ca model de interpretare în cartea studiată de noi.

Concluzia lui Childs, și a noastră, este că ecoul metodei canonice nu poate fi contestat, nici în Germania, și cu atât mai puțin în perimetru anglo-american.²⁶ Metoda canonică a pregătit terenul pentru explozia de paradigme în interpretare, după 1970, despre care am discutat mai pe larg în capitolele cinci și șase din *Tratat*.

James Barr

Nu putem trece cu vederea importanța pe care a avut-o James Barr în dezvoltarea interpretării Vechiului Testament după anul 1970, un alt teolog din spațiul anglo-saxon. La început, Barr se aliază cu Childs, criticând metoda istorică, însă în cele din urmă rămâne un susținător al ei.²⁷ În final, el are o atitudine negativă față de metoda nouă propusă de Childs.

25 Hans Frei, *The Eclipse of Biblical Narrative*; 1974, *op.cit.*

26 "Critique of Recent Intertextual Canonical Interpretation" în *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft (ZAW)*, editor: Hans-Christoph Schmitt și Gunther Wanke, (Berlin și New York: Walter de Gruyter) vol 115 (2003).

27 Articolul lui D. Penchansky, "Barr, James," din volumul lui Donald K. McKim, editor, *Historical Handbook of Major Biblical Interpreters*, Downers Grove: InterVarsity Press, 1998), p. 423.

Barr și-a construit argumentul teologic, raportându-se la proiectul canonic al lui Childs. Din acest motiv, în mare parte, putem evalua interpretarea lui Barr în funcție de proiectul canonic al lui Childs. Dezamăgirea lui Barr²⁸ s-a datorat faptului că Childs a întors spatele criticii istorice, ca metodă de bază în interpretare (Barr; 1999, p. 408-438).

Previziunea lui Barr pare să fie corectă, când spune că interpretarea canonică în teologia biblică nu va fi abandonată în viitor, deoarece conservatorii sunt dintre cei care beneficiază din plin de abodarea canonică (Barr; 1999, p. 438).

În ceea ce privește relația dintre povestire și teologia biblică, Barr a fost printre primii care încă din perioada anilor '60 au căutat să fructifice conceptul de "poveste," pe care l-a considerat o categorie centrală în exegeza și teologia Vechiului Testament (Barr; 1999, p. 345-357).

Analizând opera lui James Barr, putem observa că el nu a oferit un model complet de interpretare a Vechiului Testament. Obiectivul lui a fost să contribuie la dezvoltarea studiilor biblice și să justifice importanța acestei discipline în dialogul dintre teologia biblică și teologia sistematică (Barr; 1999, p. 607).

Walter Brueggemann

În capitolul 5 al cărții a fost abordată interpretarea Vechiului Testament în postmodernitate. Concentrarea a fost asupra interpretării lui Walter Brueggemann, considerat reprezentatul de seamă în interpretarea teologiei Vechiului Testament din perspectivă postmodernă, din ultima parte a secolului al XX-lea. Alături de Childs, Brueggemann l-a avut un rol decisiv în îndepărtarea metodei criticii istorice prin poziția pe care a deținut-o, ca editor la editura Fortress Press din Philadelphia. El i-a sprijinit pe teologii mai tineri din acea vreme, să își publice cărțile, care au venit cu noi perspective în interpretare (Barr; 1999, p. 540-541).

Brueggeamann a fost interesat de cooperarea dintre biserică și academie în ceea ce privește interpretarea Vechiului Testament. El consideră că scrierea unei teologii a Vechiului Testament trebuie să se realizeze într-un context eclesial (Brueggemann; 1997, p. 743). Brueggemann îl consideră pe Childs un aliat în noua perioadă, după anul 1970. El spunea că

28 James Barr, *The Concept of Biblical Theology: An Old Testament Perspective*, (SCM Press, London, 1999).

Childs a devenit unul din cei mai importanți teologi din domeniul teologiei biblice (Brueggemann; 1997, p. 90).

În opinia lui Brueggemann susținea, interpretarea Vechiului Testament a trecut, după anii '70, printr-o perioadă de douăzeci de ani de confuzie. El nu era prea mult deranjat de această confuzie atâta vreme cât se acorda libertate de exprimare vocilor diferite în interpretare (Brueggemann; A 1999, p. 108-109; Brueggemann; A 2002, p. 415).²⁹

Brueggemann și-a dorit să sprijine Biserica, punând la îndemâna predicatorilor comentarii care să constituie surse pentru întocmirea mesajelor.³⁰

În ceea ce privește relația dintre ontologie și discursul verbal, Brueggemann susținea că o separare între ontologie și retorică ar fi justificată doar în scrierea teologiei sistematice (Brueggemann; 1997, p.17-18). Considerăm că insistența lui de a se renunța la preocuparea de natură ontologică atunci când studiem textul, limitează incorect interpretarea Vechiului Testament. Problema lui Brueggemann este că el folosește metoda sociologică în explicarea textului biblic, ceea ce în mod indirect presupune o abordare ontologică a textului.

Walter Brueggemann a fost considerat unul din cei mai importanți teologi de la sfârșitul Secolului al XX-lea și începutul Secolului al XXI-lea. Preocuparea lui principală fiind de a găsi elemente de legătură între textul biblic și viața reală a comunității care beneficiază de interpretare.³¹

Brueggemann este un înflăcărat apărător al pluralismului în interpretarea textului sacru. Deși este deschis spre polifonie, Brueggemann are totuși anumite rețineri în a merge la extreme în această direcție. Putem observa însă că Brueggemann acceptă ca diferite voci să intervină în dialog, și permite o prea mare libertate manifestării lor, fără ca să apeleze la un criteriu de evaluare a autenticității lor.

29 Articolul lui Walter Brueggemann, "The ABC's of Old Testament Theology in the US," din *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft (ZAW)*, editor: Hans-Christoph Schmitt și Gunther Wanke, (Berlin și New York: Walter de Gruyter) vol. 114 (2002).

30 Walter Brueggemann, *1 Kings*, din *Knox Preaching Guides*, editor: John H. Hayes, (Atlanta: John Knox Press, 1982), p. 78.

31 Moberly; A 1999, p. 472 ???

Structura cărții lui Brueggemann, publicată în 1997 este controlată de mărturiile depuse de Israel în favoarea lui Dumnezeu, așa cum sunt menționate în Vechiul Testament. În explicarea textului din această perspectivă, Brueggemann se folosește de modelul curții de judecată pentru a interoga vocile competente din textul Vechiului Testament (Brueggemann; 1997, p. 63-64). În categoria mărturiei de bază, el include cele mai comune rostiri ale lui Israel despre Dumnezeu, pe care le numește *Miezul mărturiei* (Brueggemann; 1997, p. 120-133). Este luată în considerare apoi și *Contramărturia* are menirea de a provoca afirmațiile făcute în Miezul mărturiei, - mărturia standard.³² În mod frecvent interpretul poate identifica mai multe voci care decid, "adjudecate," în text. Însă afirmația lui, că schimbările de situație descrise de text se produc chiar în caracterul lui Yahweh (Brueggemann; 1997, p. 64), face ca perspectiva lui să fie una părtinitoare în favoarea contramărturiei.

În ceea ce privește evaluarea interpretarea folosită de Brueggemann, putem observa împreună cu Paul Hanson,³³ câteva neajunsuri: 1) Limitarea textului Vechiului Testament doar la discurs, renunțând la contextul istoric sau ontologic, 2) modul de structurare al cărții după schema: "miezul mărturie, "contramărturia," "mărturia nesolicitată," care favorizează interpretarea de tip: "canon în canon," și 3) modul de abordare a tensiunii dintre judecata și mila lui Dumnezeu, pe care Brueggemann o consideră o contradicție în chiar caracterul lui Dumnezeu.

Ca o concluzie la hermeneutica postmodernă, observăm că aceasta poate fi rezumată în trei cuvinte "incredulity toward meaning"(refuzul acceptării că textul are un sens prestabilit).³⁴ Am mai observat că în anumite situații, pentru interpreții postmoderni nu se face diferență între limbaj și realitate, discursul verbal fiind supraevaluat.³⁵

Hermeneutica în neoprotetantism

În capitolul 6, a fost analizată evoluția interpretării Vechiului Testament din perspectiva neoprotetantă, comunitate din care face parte și autorul Tratatului de interpretare a teologiei

32 Vezi Brueggemann; 1997, p. 319-410.

33 În legătură cu justetea modelului, consultă articolul lui Paul Hanson, "A New challenge to Biblical Theology: Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy. By Walter Brueggemann. Fortress Press, 1997," din *Journal of the American Academy of Religion*, 67 (1998), p. 452-453.

34 Kevin J. Vanhoozer, *Is There A Meaning in this Text?: The Bible, the Reader and the Morality of Literary Knowledge*, (Grand Rapids: Zondervan, 1998), p. 16.

35 Terry Eagleton, *The Illusions of Postmodernism*, (Massachusetts: Blackwell Publishers, 1996), p. 18.

Vechiului Testament. Am putut observa că deși dintr-o perspectivă diferită de cea practică de reprezentanții criticii istorice, neoprotestanții au fost susținători ai metodei istorice de interpretare a Vechiului Testament.

Neoprotestanții au susținut că în interpretarea Vechiului Testament este foarte important să recunoaștem existența unor presupoziii cu privire la obiectivul interpretării, precum și cu privire la materialul folosit în reflecția teologică. Printre acestea am menționat: 1) Teologia Vechiului Testament este o disciplină specifică creștinismului, 2) un creștin va scrie teologia Vechiului Testament din perspectivă descriptivă și normativă și 3) interpretul va folosi ca obiect de reflecție teologică doar forma finală a canonului Vechiului Testament, în felul acesta se evită folosirea canonului în canon.³⁶

Neoprotestanții au avut contribuții importante în scrierea teologiei Vechiului Testament. Ei se orientează în general după modelul de interpretare practicat până în perioada Iluministă, numit și *modelul precritic*. Spre deosebire de interpreții precritici, conservatorii neoprotestanți au fost influențați de critica istorică, acceptând anumite reconstituiri ale istoriei textului biblic în interpretare.³⁷

Vom specifica faptul că în interpretarea textului biblic este nevoie de o hermeneutică specială, care include presupoziii caracteristice (Vanhoozer; 2000, p. 63). Prima presupuziție pe care neoprotestanții o iau în considerare este acceptarea caracterului normativ al textului biblic. În legătură cu normativitatea în interpretarea Scripturii, Goldingay vorbea despre influența povestirii asupra comportamentului uman (Goldingay; 1995, p. 89).

Tradiția religioasă de care aparține interpretul și audiența, reprezintă de asemenea, repere importante în care procesul interpretării. Un exemplu în acest sens este dat de exegeza baptistă americană, care a avut o contribuție semnificativă în studiul Scripturii din Statele Unite ale Americii.³⁸ Specific comunității baptiste este relația strânsă dintre interpretarea Scripturii și

36 Hubbard, Jr., Robert L., Robert K. Johnston și Robert P. Meye, editori, *Studies in Old Testament Theology*, (Dallas-London-Vancouver-Melbourn: Word Publishing, 1992), p. 34-36.

37 John H. Sailhamer, *Introduction to Old Testament Theology: A Canonical Approach*, (Grand Rapids: Zondervan, 1995), p. 82-83.

38 Black, David Alan și David S. Dockerey, editori, *New Testament Criticism & Interpretation*, (Grand Rapids: Zondervan, 1991), p. 55.

morală (vezi titlul primei cărți a lui McClelland din 1986, *Ethics*). Această relație este susținută și în teza analizată de noi, care spune că viața se află într-o relație strânsă cu narațiunea biblică.

Cei doi interpreți amintiți mai sus: Childs și Brueggemann, au avut un rol important în dezvoltarea interpretării textului sacru în comunitatea neoprotestantă. Greidanus considera că interpretarea canonică a lui Childs este o reîntoarcere la metoda folosită de neoprotestanți (Greidanus; 1988, p. 73). Vanhoozer consideră că Childs vine în sprijinul comunității conservatoare datorită abordării holistice a Scripturii creștine (Vanhoozer; A 2000, p. 60-61). Goldingay îi aduce de asemenea în prim plan pe cei doi mari teologi din lumea academică, susținând că neoprotestanții îl urmează în prezent pe Childs, în sensul că, acesta este influențat de tradiția doctrinară a bisericii. Goldingay consideră că în viitor neoprotestanții ar trebui să urmeze modelul lui Brueggemann, care este înclinat să interpreteze Scriptura liber față de doctrinele tradiționale ale bisericii.³⁹

În legătură cu influența filosofiei postmoderne asupra teologiei biblice, neoprotestanții au fost printre cei mai aspri critici ai relativismului extrem întâlnit în postmodernism. Ei condamnă presupuziția că nu există nici o posibilitate de descoperire a adevărului obiectiv din textul biblic.⁴⁰

Deși postmodernitatea este cunoscută pentru spiritul deconstructivist manifestat față de mai multe sisteme anterioare, această deconstrucție a dus, în mod aparent paradoxal, la reconsiderarea textului biblic ca întreg, la o reconciliere și la o apropiere între comunități și tradiții, oamenii fiind deschiși către ceilalți, care sunt diferiți față de ei. Postmodernismul este privit și ca o reîntoarcere la premodernism.⁴¹ Pe de altă parte recunoaștem că există tendințe exclusiviste, de separare totală a reprezentanților postmodernității de trecut, ceea ce nu poate decât să dăuneze. Contestarea valorilor trecutului pune în pericol progresul în viitor.

39 Articolul lui John Goldingay, "What Are the Characteristics of Evangelical Study of the Old Testament?," din *The Evangelical Quarterly: An International Review of the Bible and Theology in Defence of the Historic Christian Faith*, editor: I. Howard Marshall, vol. LXXIII, 2 (Carlisle, Cumbria: Paternoster Periodicals, 2001), p. 99-112.

40 Din articolul publicat de D.A. Carson, "Systematic Theology and Biblical Theology," în *New Dictionary of Biblical Theology*, *op.cit.*, p. 89-104, în special p. 99.

41 Alexandru Negoită susținea că postmodernitatea este o reîntoarcere la premodernitate, care a fost însuflețită de Crezul de la Niceea (325 d.C.), unde se accepta terțiul în comunicare. Cristos a fost definit ca fiind atât om cât și Dumnezeu ("și-și"). Informațiile de mai sus au fost preluate dintr-un interviu cu Alexandru Negoită, de la emisiunea "Floare de latinatate," de la *Radio România Actualități*, difuzat în data de 13. 08.2004.

5. Un model de interpretare a Vechiului Testament

În ultima secțiune a tezei analizate de noi în acest articol, capitolul 7, am schițat un model de interpretare a Vechiului Testament, în care s-a propus ca miez al teologiei Vechiului Testament, următorul centru teologic: “Povestea trăită – viața povestită.”

S-a susținut că viața are prioritate în narațiunea biblică, deoarece Dumnezeu este descris ca dătătorul vieții. Viața este însoțită inevitabil de povestea ei; poveste pe care omul o poate cunoaște din Scriptură, și față de care este responsabil. Conceptul de viață în accepțiunea modelului pe care îl propunem, urmărește să sublinieze ideea că “viața” este marea miză, în favoarea căreia pledează textul biblic. Pe de altă parte, am susținut că povestirea biblică este descrierea corectă a vieții (din perspectivă divină).

În teza noastră am propus pasajul din Deuteronom 6:4-9, numit “Șema,” ca și text fundamental în susținerea centrului teologic propus: “Viața povestită și povestea trăită.” În acest pasaj, se accentuează importanța (re)povestirii, ca metodă de comunicare a mesajului biblic. Din punctul nostru de vedere, textul din Deuteronom 6:4-9, poate fi luat ca text pivot, pentru schițarea elementelor principale de prezentare a unui sistem unitar interpretare a mesajului teologic al Vechiului Testament. Șema este un pasaj cheie în textul Vechiului Testament și pentru că tradiția iudaică impunea ca aceste versete să fie memorate din fragedă copilărie de copiii evreilor. Șema este rezumatul scurt al povestirii biblice, care punctează cele mai importante aspecte legate de Existență – Viața cu majusculă, care trebuie cunoscută (Yahweh), și de viețile semenilor, precum și aspecte legate de instruirea credincioșilor: păstrarea și transmiterea Poveștii normative a vieții din generație în generație.

Șema nu este un rezumat al regulilor de comportament specifice relației de legământ, cum este cazul Decalogul. Șema nu face referire nici măcar la evenimentele cele mai importante din istoria legământului dintre Yahweh și Israel. Obiectivul acestui recital are de a face mai ales cu porunca de a-L iubi pe Yahweh și instrucțiuni de păstrare și transmitere a percepțelor legământului de la o generație la alta. Cele două elemente sugerează faptul că obiectivul principal al evreilor trebuia să fie iubirea față de Dumnezeu, precum și cunoașterea instrucțiunilor referitoare la păstrarea și transmiterea conținutului legământului dintre Yahweh și Israel. Instrucțiunile din Șema pot fi luate ca model de interpretare textului Vechiului Testament

în prezent. În Şema, Yahweh porunceşte ca acest conţinut al relaţiei legământului să fie povestit de la o generaţie la alta. Şema ne informează despre necesitatea “reповestirii” conţinutului legământului. Din acest motiv, am susţinut că şi creştinilor, în calitate de popor al legământului cu Yahweh, li se cere să folosească "reповestirea" ca metodă de prezentare a Vechiului Testament.

6. Concluzie

În acest articol am analizat diferite metode hermeneutice folosite în interpretarea Vechiului Testament de-a lungul istoriei. Am luat în considerare metode de interpretare a Vechiului Testament folosite în România. Dar cele mai multe dintre metodele analizate sunt luate din Europa occidentală şi din lumea anglo-saxonă.

Articolul scoate în evidenţă importanţa utilizării metodelor hermeneutice adecvate în interpretarea textului sacru. Prin acest articol am căutat să oferim informaţii utile despre diversitatea metodelor hermeneutice folosite, mai ales după 1970.

Am prezentat mai întâi modul în care a evoluat interpretarea biblică în Biserica Ortodoxă din România, până în anul 1950, analizând, în acelaşi timp şi relaţia bisericii cu metodele hermeneutice din protestantism. Am văzut că începând cu a doua jumătate a anilor '30, din Secolul al XX-lea, teologi ca Atanasie Negoită şi Grigorie Marcu au fost preocupaţi, în lucrările şi articolele lor, de problema dezvoltării, şi în România, a unei interpretări unitare a întregului text biblic.

O etapă importantă în interpretarea textului Scripturii, a fost perioada iluministă - raţionalistă. Metoda criticii istorice, folosită atunci în scrierea teologiei biblice susţinea coerenţa raţiunii, caracteristică mentalităţii moderne de interpretare a realităţii.

Karl Barth nemulţumit de ignorarea caracterului revelator al Scripturii, în anul 1919 a declanşat lupta împotriva metodei *criticii istorice*, odată cu publicarea comentariului său asupra cărţii *Romani*

Apoi, Brevard Childs, încurajat de interpretarea dialectică a lui Barth, propune folosirea metodei criticii istorice, fără ca aceasta să fie afectată de prejudecăți antisupranaturaliste. Astfel vom înțelege că ceea ce credem este vrednic de a fi crezut. Fructificând rezultatele interpretării barthiene, cercetătorii englezi au ajuns în final să preia controlul cercetării în studiul Vechiului Testament, prin reprezentanți ca Childs, Barr, Brueggemann și alții.

Pentru Childs canonul este cel mai potrivit context pentru interpretarea biblică, deoarece Vechiul și Noul Testament formează împreună Sfânta Scriptură a Bisericii creștine (Childs; 1970, p. 93, 109-113). Noua interpretare urmărea să ia în considerare și poziția Bisericii atunci când analizează Scriptura. Critica canonică propusă de el rezolvă problema interpretării fragmentare a textului sacru.

Am înțeles că Walter Brueggemann este considerat unul din cei mai importanți teologi de la sfârșitul Secolului al XX-lea. Preocuparea lui principală fiind descoperirea elementelor de legătură între textul biblic și viața reală a comunității. În interpretarea textului sacru, Brueggemann este un înflăcărat apărător al pluralismului. Problema observată de noi, a fost că Brueggemann acceptă ca diferite voci să intervină în dialog, și permite o prea mare libertate manifestării lor, fără ca să apeleze la un criteriu de evaluare a autenticității lor.

În ultima parte a tezei a fost propus pasajul din Deuteronom 6:4-9, numit "Șema," ca și text fundamental în susținerea centrului teologic de tip: "Viața povestită și povestea trăită." În acest pasaj, se accentuează importanța (re)povestirii, ca metodă de comunicare a mesajului biblic. Textul din Deuteronom 6:4-9 poate fi luat ca text pivot pentru prezentarea unui sistem unitar de interpretare a mesajului Vechiului Testament. Tradiția iudaică impunea ca aceste versete să fie memorate de copiii evreilor, din fragedă copilărie. Pentru că Primul Testament este parte din Scriptura creștină, am susținut că și creștinii, în calitate de popor al legământului cu Yahweh, li se cere să folosească "repovestirea" ca metodă de interpretare a Vechiului Testament.

BIBLIOGRAPHY:

1. Barth, Karl, *Der Romer Brief, Erste Fassung*, Zurich: Theologische Verlag Zurich, 1919, retipărită în 1985.
2. Barr, J., *The Semantics of Biblical Language*, Oxford: Oxford University Press, 1961.

3. Barr, James, *The Concept of Biblical Theology: An Old Testament Perspective*, (SCM Press, London, 1999).
4. Black, David Alan și David S. Dockerey, editori, *New Testament Criticism & Interpretation*, Grand Rapids: Zondervan, 1991.
5. Brueggemann, Walter, "The ABC's of Old Testament Theology in the US," din *Zeitschrift fur die alttestamentliche Wissenschaft (ZAW)*, editor: Hans-Christoph Schmitt și Gunther Wanke, (Berlin și New York: Walter de Gruyter) vol. 114 (2002).
6. Brueggemann, Walter, *1 Kings*, din *Knox Preaching Guides*, editor: John H. Hayes, Atlanta: John Knox Press, 1982, p. 78.
7. Carson, D.A., "Systematic Theology and Biblical Theology," în *New Dictionary of Biblical Theology*, op.cit., p. 89-104.
8. Childs, Brevard, *Biblical Theology in Crisis*, (Philadelphia: Fortress Press, 1970)
9. Childs, B., "Interpretation in Faith: The Theological Responsibility of an OT Commentary," în *Interpretation*, 18 (1964), p. 432-449.
10. Childs, B., *A Biblical Theology of Old and New Testament*, Philadelphia: Fortress Press, 1993
11. Childs, B., "Critique of Recent Intertextual Canonical Interpretation" în *Zeitschrift fur die alttestamentliche Wissenschaft (ZAW)*, editor: Hans-Christoph Schmitt și Gunther Wanke, Berlin și New York: Walter de Gruyter, vol 115 (2003).
12. Coggins, Richard James și Houlden, James Leslie, *A Dictionary of Biblical Interpretation*, London: SCM Press și Trinity Press International, 1990, a doua imprimare, 1992.
13. Eagleton, Terry, *The Illusions of Postmodernism*, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1996.
14. Fărăgău, Beniamin, *Shema Israel*, Cluj: Logos, 1992
15. Fărăgău, Beniamin, *Nădejde în întuneric*, vol. 1 și 2, Cluj: Logos, 1992.
16. Fărăgău, Beniamin, *Exodul*, ediția a doua, revizuită Cluj: Logos, 2001.
17. Fărăgău, Beniamin, *1&2 Împărați*, vol. 2, Cluj: S.C. Roprint S.R.L, 2003.

18. Gabler, J. P., "Oratio de iusto discrimine theologiae biblicae et dogmaticae regundisque recte utriusque finibus," publicată în volumul *The Flowering of Old Testament Theology*, op.cit., p. 489-502.
19. Gilkey, Langdon, "Cosmology, Ontology, and the Travail of Biblical Language" în *Journal of Religion*, vol. XLI, Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1961, p. 194-205.
20. Goldingay, John, "What Are the Characteristics of Evangelical Study of the Old Testament?," din *The Evangelical Quarterly: An International Review of the Bible and Theology in Defence of the Historic Christian Faith*, editor: I. Howard Marshall, vol. LXXIII, 2, Carlisle, Cumbria: Paternoster Periodicals, 2001, p. 99-112.
21. Gunkel, Hermann, *The Legends of Genesis: The Biblical Saga and History*, prima ediție în 1901, traducător: W. H. Carruth, New York: Schocken Books, 1964.
22. Handaric, Mihai, *Tratat de istoria interpretării Teologiei Vechiului Testament: evoluția cercetării în România, Europa occidentală și spațiul anglo-saxon*, Ediția a II-a, Arad: Editura Universității Aurel Vlaicu, 2009
23. Hanson, Paul, "A New challenge to Biblical Theology: Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy. By Walter Brueggemann. Fortress Press, 1997," din *Journal of the American Academy of Religion*, 67 (1998), p. 452-453.
24. Heron, Alasdair I. C, *A Century of Protestant Theology*, Philadelphia: Westminster Press, 1980.
25. Hubbard, Jr., Robert L., Robert K. Johnston și Robert P. Meyer, editori, *Studies in Old Testament Theology*, Dallas-London-Vancouver-Melbourn: Word Publishing, 1992.
26. Klein, Hans, *Viața binecuvântată: Scurt cuprins al învățăturilor biblice*, traducător, Alexandru A. Muntean, (București: Editura Blueprint, 2004.
27. Klein, Hans, *Leben neu entdecken: Entwurf einer biblischen Theologie*, Stuttgart: Calwer Verlag, 1991
28. Marcu, G., *Teologia Noului Testament*, în "Anuarul" XVI (1939-1940), al Academiei Teologice "Andreiane," Sibiu.

29. Mihoc, Vasile, Daniel Mihoc și Ioan Mihoc, *Introducere în Studiul Noului Testament*, vol. I., ediția a doua, Sibiu: Editura Teofania: 2001.
30. Negoită, Atanasie, *Metoda Misionară a Profeților Vechiului Testament*, București: Tipografia "Fântâna Darurilor," 1936.
31. Negoită, Atanasie, *Teologia biblică a Vechiului Testament*, București: Editura 'Credința Noastră', 1992.
32. PENCHANSKY, D., "Barr, James," din volumul lui Donald K. McKim, editor, *Historical Handbook of Major Biblical Interpreters*, Downers Grove: InterVarsity Press, 1998.
33. Sailhamer, John H., *Introduction to Old Testament Theology: A Canonical Approach*, Grand Rapids: Zondervan, 1995.
34. Stănculescu-Bîrda, Alexandru, „Bibliografia revistei 'Biserica Ortodoxă Română' 1874 – 1984,” în *BOR*, nr. 12, 1987, p. 111-142.
35. Vanhoozer, Kevin J., *Is There A Meaning in this Text?: The Bible, the Reader and the Morality of Literary Knowledge*, Grand Rapids: Zondervan, 1998.
36. Von Rad, G., *Wisdom in Israel*, Nashville: Abingdon Press, în engleză 1972.
37. Wilkinson, Loren, "Hermeneutics & the Postmodern Reaction Against 'Truth,'" din volumul editat de Elmer Dyck, *The Act of Bible Reading: A Multidisciplinary Approach to Biblical Interpretation*, Carlisle, Cumbria: Paternoster Press, 1997
38. Wrede, W., "The Task and Methods of New Testament Theology," în volumul *The Nature of New Testament Theology: The Contribution of William Wrede and Adolf Schlatter*, London: SCM Press Ltd, 1973.